

Шепель Ю. О.

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ЩОДО ОПИСУ ДИХОТОМІЇ «СВІЙ – ЧУЖИЙ» ІЗ ПОЗИЦІЇ СТРУКТУРИ МОВНОЇ СВІДОМОСТІ

Стаття присвячена описові фактичного матеріалу щодо аналізу мовних засобів реалізації дихотомії «свій – чужий» в англійській мовній картині світу. Визначено, що концептуальна опозиція «свій-чужий» має вивчатися в особливій системі координат, що бере до уваги все різноманіття чинників і умов, пов'язаних з психічним станом, ментальністю та мовною діяльністю людини, коли під впливом останнього формується громадська думка та картина світу, поза якою мовна свідомість не має сенсу. Зміст опозиції «свій – чужий» інтерпретуємо з позицій лінгвокультурології та психолінгвістики, що передбачає зіставлення відомостей низки соціальних наук із результатами мовного аналізу, а також у виявленні мовних одиниць, які репрезентують відповідний зміст в англійській мові. Показано, що уявлення про «своїх» і «чужих», які формує культура, мають когнітивну й афективну складові. Перша полягає в тому, що психічні процеси та функції (категоризація), пов'язані з закріпленням ознак «свого» і «чужого», обумовлюють створення когнітивної моделі «свій – чужий», яку можна розглядати як фрагмент образу світу у свідомості певної етнокультурної спільноти. Доведено, що опозиція виникає на основі ознак, що дозволяють особистості співвідносити кожен новий феномен до «свого» або «чужого» за наявності у нього цих ознак; що мовна свідомість носіїв англійської мови в її етнокультурному аспекті, як однієї з основних культурних констант, виявляє інші модифікації ніж в інших національних мовах. Показано, що опозиція «свій – чужий» інтегрує комплекс вербальних засобів, змушуючи їх діяти згідно з єдиною стратегією для впливу на суспільну свідомість. Доведено, що вибір мовних засобів для виразу опозиції «свій – чужий» залежить від спрямованості тексту та обумовлений функціями, які в тому чи тому контексті реалізує концептуальна опозиція «свій – чужий»; що авторська інтенція щодо використання мовних засобів для здійснення тієї чи тієї функції концептуальна опозиція «свій – чужий» може бути прихована від адресата.

Ключові слова: дихотомія, опозиція, лінгвокультурологія, психолінгвістика, картина світу, концепт.

Постановка проблеми. Опозицію «свій – чужий» вважають однією з тих базових культурно-психологічних опозицій, що формує когнітивну ціннісну та оцінну систему знань і відбиває унікальність сприйняття та інтерпретації реального світу, які обумовлені особливостями конкретної культури. Відношення «свого» й «чужого» проймають усі сторони життя спільноти та багато у чому визначають її свідомість: люди майже постійно зводять свої взаємини, керуючись уявленнями про «свого – своїх» і «чужого – чужих». За О. В. Балясніковою, розглядувану опозицію викривають принаймні на трьох взаємопов'язаних, взаємообумовлених і взаємодіючих рівнях: 1) об'єктивної реальності (цей феномен притаманний будь-якому етносу та будь-якій культурі); 2) свідомості (буденного), що відображає цю реальність; 3) означуваному, коли мова представляє опозицію та її компоненти у вигляді змісту мовних одиниць і мовних значень [2]. Опозиція на рівні об'єктивної реальності є об'єктом / предме-

том дослідження етнографії, соціології, етнічної та соціальної психології та пов'язують її з феноменами свідомості, пам'яті та інших результатів когнітивних процесів під час формування особистістю уявлення про «своє» та «чуже» в їх протилежності / протиставленні. Отож, звертаючись до визначення цієї дихотомії у мові, зазначаємо, що «свій – чужий» – це опозиція, яка відображає реальність у її інтерпретації певною культурою (світобаченням), а тому вона має відношення до етнічної свідомості / самосвідомості.

З перших контактів із представниками інших культур людина швидко пересвідчується у тому, що ті по-іншому реагують на ті чи ті явища навколишнього світу, мають власну систему цінностей і норми поведінки, які суттєво розходяться з установленими у їхній рідній культурі. Отож, у ситуаціях розбіжності яких-небудь явищ «іншої» культури з тими, що є у «своїй» культурі, постає поняття «чужий», яке видається однією з центральних категорій міжкультурної комунікації. Проте

поняття «чужий» не має загально-наукового визначення та в усіх варіантах ужитку сприймається на поточному рівні [3]. Отож спільнота вдається до визначення таких основних смислів, що перетинаються з поняттям «чужий», як от: *нетутешній, іноземний, дивний, незвичайний, недоступний для пізнання, надприродний та зловісний, що несе загрозу для життя*. На відміну від статусу опозиції, кордони між «своїм» і «чужим» не є постійними як у кордонах однієї епохи, так і в історичному процесі. Сьогодні проблема «своїх – чужих» не стала менш актуальною, а лише набула нової форми, в основу якої покладено національну ідею.

Постановка завдання. Тема «своїх – чужих» в англійській мовній картині світу не втрачає своєї актуальності, залишається соціально-вагомою, оскільки вона орієнтована на виявлення новітніх наукових результатів у сфері лінгвістики та перекладознавства, а їхнє впровадження у науковий обіг та суспільну практику сприяє розв'язанню теоретичних питань мовного вираження опозиції «свій – чужий» в англійській мовній картині світу та практичного завдання щодо зіставлення лексичного та семантичного змістів у носіїв англійської мови в умовах сучасності. Отож подальше дослідження зазначеної опозиції передбачає виявлення та аналіз особливостей її функціонування та може сприяти розвитку моделювання лексичного значення відповідних слів-репрезентантів в англійській мовній картині світу. Вивчення ролі опозиції «свій-чужий» та її структури, що впливає на моделювання й організацію мовних засобів, які спрямовані на його об'єктивацію, має велике значення для виявлення особливостей асоціативних структур слів-репрезентантів в опозиції «свій-чужий» в англійській мовній картині світу. Отак, мета дослідження полягає в тому, щоб, аналізуючи мовні засоби (лексичного, морфологічного та синтаксичного рівнів), які беруть участь у реалізації концептуальної опозиції «свій – чужий», виявити характерні риси її функціонування в англійській мовній картині світу. Об'єктом дослідження стали вербалізована в англійській мовній картині світу концептуальна опозиція «чужий – свій», ментальна інформація, яка експліцитно та імпліцитно представлена у мовних засобах її вираження. Предметом дослідження є словотвірні, лексико-фразеологічні та синтаксичні мовні засоби вираження концептуальної опозиції «чужий – свій».

Виклад основного матеріалу. У центрі уваги лінгвістики, зокрема когнітивної та психолінгвістики, є мовний механізм людини (мова як здатність = мовна організація індивіда) й особливості його становлення та функціонування [4].

Визначення мовної свідомості передбачає розмежування змісту термінів *свідомість, мислення, образ (картина) світу*. Абиякий з термінів позначає різні феномени. Терміном *свідомість* у вітчизняній науковій традиції прийнято позначати рефлексивну психічну діяльність, що залучає перцепцію, переробку сприйнятого і формування цілісної картини світу, містить знання і відносини, об'єкти і самого суб'єкта в ставленні до них [6; 9]. Картина (образ) світу є одним із компонентів свідомості. Це цілісне і системне відображення реальності слугує підставою для орієнтування та планування поведінки людини, в тому числі комунікативної, адже картина світу неоднорідна.

Загальноприйнятим є розмежування вербальної (мовної) і невербальної картини світу на основі способу кодування інформації. Водночас, на підставі способу переробки необхідної для формування картини світу інформації розрізняють наївну і наукову картини світу. Аж от, у рамках мовної картини світу В. Б. Касевич пропонує виокремлювати *власне мовну і текстову картини* світу у залежності від джерела надходження вербальної інформації. Науковий образ світу представляє окремий випадок текстової картини світу, оскільки складається в результаті сприйняття і переробки інформації, що міститься в текстах, які функціонують в певній соціальній сфері [5]. На нашу думку, розмежування наукової та наївної картин світу є принципово важливим, оскільки наукова картина світу в силу приналежності до вузької соціальної сфери та в силу спрямування на вирішення характерологічних завдань прагне до нівелювання етнокультурних відмінностей. Здається, мовна картина світу являє собою, з одного боку, результат функціонування мовної свідомості, що закріплена у словнику та граматиці національної мови; з другого боку – основу для орієнтування в комунікативній ситуації під час породження та сприйняття мови. Мовна картина світу історично уклалася в буденній свідомості того чи того мовного колективу та відбиває у мові сукупність уявлень про світ, певний спосіб концептуалізації дійсності. Отож реконструкція мовної картини світу становить одне з найважливіших завдань сучасної лінгвістичної семантики. Дослідження мовної картини світу відбувається у двох напрямках, у відповідності з названими складовими цього поняття: (1) на підставі системного семантичного аналізу лексики певної мови проводять реконструкцію цілісної системи уявлень, відображених у цій мові, безвідносно до того, є вона своєрідною для цієї мови або

універсальною, що відбиває «наївний» погляд на світ на противагу «науковому»; (2) досліджують окремі характерні для цієї мови (лінгвоспецифічні) концепти, що мають дві властивості: вони є «ключовими» для цієї культури (у тому сенсі, що дають ключ до її розуміння) і одночасно відповідні слова погано перекладаються іншими мовами: перекладний еквівалент або взагалі відсутній, або ж такий еквівалент є, але він не містить саме тих компонентів значення, які є для цього слова характерологічними. Останнім часом у вітчизняній семантиці спостерігаємо напрямок, що інтегрує обидва ці підходи; його метою є відтворення мовної картини світу на основі комплексного (лінгвістичного, культурологічного, семіотичного) аналізу лінгвоспецифічних концептів тієї чи тієї мови у міжкультурному аспекті. Тому мову розуміють як систему орієнтирів, що необхідні людині для діяльності в реальному світі [11]. Структуру діяльності визнають універсальною, у той самий час як дієвість залежать від низки умов: (1) природних (географічних); (2) предметів, створених самими людьми в процесі діяльності; (3) норм соціальної поведінки. На пізнавальну діяльність індивіду завжди накладається «сітка» соціального досвіду суспільства, а універсальним засобом її фіксації визнають саме природну мову. Соціальний досвід у вербальній формі за допомогою мовних значень, а також у невербальній формі у вигляді соціально схвалених операцій, опосередковують пізнавальну діяльність [10]. Сприйняття реального об'єкта формує його психічний образ, але у формуванні цього образу беруть участь не тільки перцептивні дані, а й апіорні знання – перцептивні еталони, що містять концептуальні, культурні за природою знання [10]. «Своє» і «чуже» мають неоднакові джерела в об'єктивному світі: так, уявлення про «чужий» може складатися поза безпосереднього контакту з ним. Різні джерела – це, на наш погляд, одна з причин опозитивного характеру опозиції «свій – чужий» як феномена свідомості.

Відображення в мові психологічної та етнокультурної реальності «свій–чужий» виявляє етнокультурну рису мовної свідомості особистості. Концепти «свого» і «чужого» містять моменти самозаперечення «свій» в англійській мові (one's own). Внутрішня форма слова має виразну семантику власності, приналежності. Однак «свій», *one's own* означає також «самостійний, вільний». Діалектика «свого-чужого» / «чужого-свого» прояснює уявлення про те, що не можливо звести одне до одного своєю і чужою концептосфери. Тут

можливе лише наближення з урахуванням аналогій, уподобання та еквівалентності, смислових лакун. Опозиція «своє – чуже» набуває форми «глибинне – поверхнєве». Своє – це глибоке; чуже – це дивне, поверхнєве, незвідане, цікаве.

Одним із поширених прийомів реконструкції мовної картини світу є аналіз метафоричної сполучуваності слів абстрактної семантики, що виявляє «чуттєво сприйманий», «конкретний» образ і зіставляється в наївній картині світу цього «абстрактного» поняття, забезпечує припущення у мові певного класу словосполучень (умовно назвемо їх «метафоричними»). Наприклад, функціонування фраземи *gone with the wind* у значенні «безслідно зник, поринули в минуле» у когнітивному плані тримається на оригінальному образі вітру. Згідно з давнім міфологічним уявленням, по-перше, вітер осмислювали як ворожу людині стихію, тобто брали до уваги ненадійність вітру, його непостійність, а по-друге, сприймали як вельми відчутну дію. Отож усе це символічно пов'язували із чимось незрозумілим і небезпечним, тобто «чужим».

Результатом категоризації як когнітивного процесу є формування когнітивних класифікаційних ознак, які виявляють в окремих концептах та у групах концептів. У межах концепту класифікаційні ознаки упорядковують в єдину структуру диференційних когнітивних ознак, що утворюють зміст концепту. Аналіз «свого – чужого» як базового концепту англійської культури і лінгвокультури, що має неоднорідну структуру і складний зміст, передбачає виявлення основних когнітивних ознак, пов'язаних з актуалізацією цього концепту в англійській мові.

Множинність інтерпретацій «свого – чужого» як значущої категорії свідомості зведено, як на мене, до двох основних процесів: по-перше, категоризації (членування на «своє» і «чуже» об'єктивної дійсності) і, по-друге, категоризації «свого» і «чужого», пов'язаної з прагненням до самоідентифікації людини через протиставлення себе іншим.

Отже, на перший план впливає розгляд двох базових стереотипів *ми / свої* та *вони / чужі* (в англійській термінології відповідно *we / they*), які перебувають в опозиції один до одного.

Категоризація об'єктів на «своїх» і «чужих» суб'єктивна, мотивом її здійснення слугує впевненість спостерігача в істинності існуючого стану справ. Водночас підставою «розподілу людей на «своїх» і «чужих» є усталені в суспільстві стереотипи, що сформувалися в результаті набутого досвіду в процесі життя. Така категоризація об'єктів

пов'язана з визначенням особливостей соціальної перцепції. Загальна функція етнічних стереотипів полягає, насамперед, у визначенні «чужого», «іншого», усталення особливості «свого», «своєї винятковості», «несхожості» [8, с. 167]. На думку Ж. Коллена, стереотип – це механізм взаємодії, принаймні, двох свідомостей, найпростіша форма комунікації, результат взаємного тяжіння і культурного напруги, одночасно характеризують і ступінь соціалізації людей [8, с. 167].

Етнічні категорії «свої», «чужі» рухливі: у різних ситуаціях об'єкт може бути визначений спостерігачем чи то як «свій», чи то як «чужий», адже категоризація об'єкта залежить від низки факторів, серед яких основними, як свідчить мовний матеріал, є соціальні статуси спостережуваного і спостерігача та умови їхньої взаємодії.

У процесі пізнання людина створює «ментальну карту» світу – концептуальні моделі, у спрощеному вигляді представляють перцептивні образи навколишньої дійсності. Спрощення допомагає особистості орієнтуватись у складному світі: наші вчинки певною мірою визначаються тим, яким світ здається нам, а не тим, який він є насправді. У цьому розумінні людина є бранцем власного відчуття, пор.: «...люди самі створюють світи діяння, в яких вони існують» [7, с. 143]. З іншого боку, картина світу вимальовується в індивіда у процесі соціалізації, отож не може не мати національно-культурний відбитку. Світ людина сприймає не пасивно, цей процес обумовлено системою філософських поглядів, релігійних вірувань, культурних традицій, моральних цінностей, переконань і стереотипів.

Отак, характер картини світу комуніканта залежить від того, як врівноважені в його свідомості / ментальності універсальний, культурно-специфічний і особистісний компоненти. Найважливішою умовою успішної соціалізації виявляється перцептивна готовність людини до сприйняття відмінностей і розширення картини світу під час зіткнення з явищами незнайомими або відмінними від її попереднього досвіду. Взаємодія індивіда з явищами чи індивідами, йому незнайомими / відмінними від нього, не підкріплене як дещо позитивне, тож не приносить задоволення і розглядається як процес, який ми називаємо *відчуженням*.

Аналіз образних репрезентантів з семантикою «*властивості – чужості*» у цьому випадку сприяє розумінню національної самосвідомості, концептуалізації саме *себе і світу* у процесі когнітивної діяльності. Лінгвальне функціонування опозиції «*свій – чужий*» як прояв концептуальної

структури в тексті за допомогою мовного знаку визначають прагматикою, семантикою та синтаксисом, складових триєдиної сутності будь-якого знаку. Отак наголосимо на чинниках, що впливають на функціонування опозиції:

1. Умови комунікації (нелінгвістичний фактор). Особливості актуалізації опозиції «*свій – чужий*» у мові визначають її ставленням до того, хто нею послугується. Особливу роль набуває суб'єкт (комунікант) і зовнішня ситуація, яка провокує людину розчленовувати фрагменти на «своє» і «чуже».

2. Принципи членування світу на «своє» та «чуже» (когнітивний фактор). Інформація про правила членування світу, уявлення про «своє» і «чуже» закладена в існуючій картині світу.

3. Способи вираження понятійної опозиції «*свій – чужий*» у мові (лінгвістичний фактор), коли існує набір мовних конструкцій, у рамках яких реалізують опозицію «*свій – чужий*».

Відповідно до особливостей функціонування опозиції «*свій – чужий*» називають два компоненти, наявність яких є необхідною умовою її мовної реалізації: це суб'єктний і об'єктний компоненти. Перший визначає наявність центру, щодо якого може вибудовуватися опозиція «*свій – чужий*», об'єктний компонент засвідчує фрагмент світу, який піддається категоризації за принципом «*свій – чужий*». Щодо другого компоненту, то свідомість людини проектує опозицію «*свій – чужий*» не тільки на власні взаємини зі світом, але й на будь-який інший об'єкт і його взаємодію з реальністю, яка потрапляє до уваги. Отак визначаємо:

– суб'єкт категоризувальний (СК) – такий, хто здійснює категоризацію за принципом «своє» і «чуже». Мова СК містить семантичні компоненти «власності» і/або чужості;

– суб'єкт опозиції (СО) – елемент тексту, щодо якого вибудовується сфера «свого» або «чужого» світу, об'єкти «свого» або «чужого»;

– об'єкт опозиції (ОО) – одиниця тексту, номінувальний об'єкт реальної дійсності, по відношенню до якої компонент «свій» або «чужий» є атрибутом.

У дискурсі тексту СК і ОО опозиції «*свій – чужий*» визначають у такий спосіб:

1) СК – будь-який «Я», хто здійснює категоризацію об'єкта в плані «*свій – чужий*»;

2) ОО, з одного боку, може виступати як мовна реалізація СК, з іншого – СО може бути реалізований як окремих (зовнішній).

3) ОО – текстова одиниця, по відношенню до якої компонент «свій» або «чужий» є атрибутом, приписуваним властивістю, якістю.

Способи парадигматичної реалізації компонентів «свійськість» і «чужість» передбачать, перш за все, символізацію значень у семантиці тієї чи тієї групи лексичних одиниць.

Лінгвокультурологічна категорія «свій – чужий» є за своєю природою оцінно-маркованою, що реалізується за посередництвом низки оцінних опозицій: позитивної і негативної, експліцитної та імпліцитної, абсолютної та порівняльної, суб'єктивної і об'єктивної, емоційної та раціональної, загальної і приватної. Отож розглянемо лінгвокультурологічну категорію «свій – чужий» крізь призму категорії оцінки.

Класифікація видів оцінки спирається на низку підстав, які є базовими під час проведення будь-якого дослідження [1, с. 75].

Під час дослідження категорії «свій – чужий» крізь призму дихотомії позитивної та негативної оцінки проглядаємо п'ять гіпотетичних моделей реалізації категорії «свій – чужий» у межах оцінного протиставлення: 1. «Своє» добре, «чуже» погане; 2. «Чуже» добре, «своє» погано; 3. І «своє», і «чуже» добре; 4. І «своє», і «чуже» погано; 5. І «своє», і «чуже» володіють і хорошими і поганими рисами. Із них у ході аналізу зафіксовано 4 моделі: а) «своє» добре, «чуже» погане; б) і «своє» і «чуже» добре; в) «своє» і «чуже» погане; г) і «своє» і «чуже» мають як хороші, так і погані риси (див. табл. 1).

Отак, відповідно до точки зору Дж. Лакоффа категорію «свій – чужий» можна вважати радіальною категорією [12]. Приналежність категорії «свій – чужий» до радіальних категорій дозволяє визначити її структуру в термінах центру (він же прототип) і периферії.

Центром (прототипом) категорії «свій – чужий» виступає приватна оцінка, а загальну оцінку відносять до периферії категорії «свій – чужий».

Під час оцінки виміру категорії «свій – чужий» представники англомовної картини світу сприймають «своє» як позитивне, а «чуже» як негативне, припускаючи при цьому окремі негативні риси у «своєму» та окремі позитивні риси в «чужому». Вони воліють експлікувати оцінні засоби вираження категорії «свій – чужий» і водночас спираються на абсолютні критерії, намагаються мотивувати свою позицію, деталізують оцінку, віддають перевагу в якості опори поняття «правильне – неправильне», «нормальний – ненормальний». У центрі категорії «свій – чужий», поданої через оцінну параметризацію, представники англомовної картини світу осмислюють поняття «Я».

Описування оцінки, що виражає категорію «свій – чужий», дозволяє розділити її на два види: оцінку I рівня (поверхневу, експліковану), що ґрунтується на загальнолюдських культурних константах, і оцінку II рівня (глибинну, імпліковану), яка має архетипну природу і відображає «ми-еталонні» стереотипи сприйняття дійсності. Оцінка II рівня є прототипною і реалізує модель «своє» – це добре, «чуже» – це погано. Оцінка I рівня припускає існування варіантів «погане «своє» і «хороше «чуже», але з процесами компенсації негативних ознак «свого» і девальвації позитивних ознак «чужого».

Аналіз показує, що переважна апеляція до оцінки II рівня проходить тоді, коли об'єктами категорії «свій – чужий» виступають етнос, соціальна група, регіональне співтовариство, соці-

Таблиця 1

**Специфіка реалізації опозиції позитивної і негативної оцінки
під час вираження категорії «свій – чужий»**

Формулювання моделі	«Своє» добре, «чуже» погане	«Чуже» добре, «своє» погане	I «своє», і «чуже» добре	I «своє», I «чуже» погане	I «своє», I «чуже» мають і добрі, і погані риси
Факт фіксації моделі в ході аналізу	Модель знаходить відображення в матеріалі аналізу	Модель в ході аналізу не зафіксовано	Модель знаходить відображення в матеріалі аналізу	Модель має відображення в матеріалі аналізу	Модель знаходить відображення в матеріалі аналізу
Специфіка моделі	Специфіка моделі співпадає з формулюванням моделі		«Своє» все ж краще, ніж «чуже»	Негативні риси «свого» піддаються компенсації, негативні риси «чужого» є без змін	Позитивні риси «чужого» девальвовано, а негативні риси «свого» компенсовано

альний інститут, раса, а переважна апеляція до оцінки I рівня трапляється в тих випадках, коли об'єктами категорії «свій – чужий» є особистість і соціальна група (у деяких випадках). Рівнодіюча двох оцінок рівнів спостерігається, коли об'єктами категорії «свій – чужий» виступають соціальний клас, соціальна організація, і соціальний інститут (розмежування по лінії злочинці vs. законослухняні громадяни).

Матеріал дослідження у макрополі опозиції «свій – чужий» дозволив виявити одинадцять базових класифікаційних когнітивних ознак, кожен з яких представлений опозитивними елементами – диференційними когнітивними ознаками, які утворюють концептуальні шари, що формують образ світу в системі координат етнічної культури.

Головною функцією мови є культурна диференціація суспільства. Актуальною також є функція етнічної та соціальної диференціації. Вербальна мова, відокремлюючи «своїх» від «чужих» із самого початку виконувала функцію групової ідентифікації. Отак, у семантичному просторі фраземіки представленими виявляємо також такі когнітивні ознаки, які беруть участь у категоризації «свого» і «чужого».

Рід, родина – родинні/неспоріднені відносини, у фраземах «one's kith and kin» – Рідні і близькі, родичі; «one's own flesh and blood» – Власна плоть і кров, рідні діти; родичі по крові, кров від крові; «Cousin seven (several) times removed / Second cousin twice removed / Forty-second cousin» – Сьома (десята) вода на кисілі; «For seven generation / Until the seventh generation» – До сьомого коліна.

Вік – «дитинство / childhood» («нідлітковий вік / teenage age», «молодість / youth», «середній вік / middle age» і «старість / old age» відповідно. У сфері лексикографії концепт актуалізується за допомогою слів *old, youth, middle-aged, childhood to age* і вільних і фразеологічних словосполучень – *a young child, old age, go grey, winter of life, no spring chicken, a small fry*.

Гендер – чоловік / жінка, що знаходять вираження в мовній формі знаків. В англійській мові останнім часом спостерігаємо зниження андроцентричної чинності перегляду традиційних гендерних соціальних ролей чоловіка і жінки в суспільстві, наприклад: «*economically empowered women*» (економічно уповноважені жінки), «*househusband*» («господар» за аналогією зі словом «домогосподарка»), «*careerwoman*» («кар'єристка»).

Приналежність – власний, особистий / належить іншим.

Ступінь близькості – знайомий / незнайомий, друг / ворог; звичний / своєрідний, незвичайний.

Релігія – християнин / іновірець, віруючий / невіруючий, праведний / гріховний репрезентовано фраземам , та їхніми фреймами: 1. Релігія – свідомість: *Get religion*; 2. Релігія – спосіб життя: *Enter religion*; 3. Релігія – віра: *Make religion of something*.

Етнос – одна / різна національності, знаходить мовне вираження у таких лексемах *foreigner* – a person who comes from a different country; a person who does not belong in a particular place; 1) a person not native to or naturalized in the country or jurisdiction under consideration; alien; 2) a person from outside one's community; 3) a thing produced in or brought from a foreign country.

Отак вибудовується концептуальна модель «своє – чуже», у формуванні якої бере участь цілий комплекс концептів: «Світ», «Людина», «Час», «Англія та англійці», «Мова», «Жінка», «Чоловік», «Рід», «Будинок», «Друг» та ін..

У мікрополі, за допомогою аналізу випадкової вибірки англійських фразеологічних одиниць, визначено такі інтегральні семи фразеологічних одиниць з концептами «свій / чужий»: *людина, приватність, життя, праця, будинок, вигода, відповідальність*. В англійській мові представлені також специфічні для картини світу інтегральні семи *споріднення, свободи, егоїзму, лицемірства, думка, наполегливості, старанності, увереності, скутості, які є перспективними для більш ґрунтовного аналізу*.

Висновки. Отже, у нашому розумінні, «своє – чуже» – це, по-перше, основна бінарна культурно-когнітивна категорія свідомості і, по-друге, базова концептуальна модель національного ментального простору, що має властивість широкої ідіоматичної репрезентативності. Бінарно-понятійна опозиція «своє – чуже» є значущим компонентом знання людини про дійсність, це універсальний пізнавальний класифікатор, реалізований у семантичному просторі мови за принципом «власності – чужості». Ця найважливіша складова частина картини світу виступає одним із головних принципів соціальної перцепції в лінгвокультурологічному, когнітивному, психологічному, філософському аспектах, а також у сфері міжкультурної комунікації. Розбір цієї опозиції дозволяє констатувати, що одним з її невід'ємних факторів є прагнення особистості до самоідентифікації через протиставлення себе іншому.

Список літератури:

1. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт. Москва : Наука, 1988. 341 с.
2. Балясникова О.В. «Свой – чужой» в языковом сознании носителей русской и английской культур : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19. Москва : Ин-т языкознания РАН, 2003. 23 с.
3. Зайцева Я.В. Оппозиция «свой – чужой» в культуре: история становления и современные подходы к изучению. *Вестник ТвГУ. Серия «Филология»*. Выпуск 2. 2013. С. 171–176.
4. Залевская А.А. Мовна свідомість: питання теорії. *Питання психолінгвістики*. 2003. № 1. С. 24–31.
5. Касевич В.Б. Буддизм. Картина мира. Язык. Санкт-Петербург : Центр «Петербургское востоковедение», 1996. 288 с.
6. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. Москва : Политиздат, 1975. 304 с.
7. Макаров М.Л. Основы теории дискурса. Москва : Гнозис, 2003. 280 с.
8. Прохоров Ю.Е. Действительность. Текст. Дискурс. Москва : Флинта; Наука, 2004. 222 с.
9. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. Санкт-Петербург : Питер, 1998. 688 с.
10. Тарасов Е.Ф. Национально-культурная специфика речевого и неречевого поведения / Леонтьев А.А. (ред.) и др. *Национально-культурная специфика речевого поведения*. Москва, 1977. 351 с.
11. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность / Ред. Л.Р. Зиндер, М.И. Матусевич; Акад. наук СССР, Отд-ние лит. и яз., Комис. по истории филол. наук. Ленинград : Наука. Ленингр. отд-ние, 1974. 427 с.
12. Lakoff George. *Women, Fire, and Dangerous Things : What Categories Reveal about the Mind*. Chicago : University of Chicago Press, 1987. 614 p.

Shepel Yu. A. RELATING TO THE DESCRIPTION OF THE DICHOTOMY “OWN – ALIEN” FROM THE POSITION OF THE STRUCTURE OF LANGUAGE CONSCIOUSNESS

The article is devoted to the description of factual material on the analysis of linguistic means of realizing the dichotomy “own or alien” in the English language picture of the world. It is determined that the conceptual opposition “own or alien” should be studied in a special coordinate system, taking into account all the variety of factors and conditions associated with the mental state, mentality and linguistic activity of a person, when under the influence of the latter public opinion and a picture of the world are formed, outside of which linguistic consciousness is meaningless. We interpret the content of the opposition “own or alien” from the standpoint of cultural linguistics and psycholinguistics, which involves comparing information from a number of social sciences to the results of language analysis, as well as identifying linguistic units that represent the corresponding content in the English language. It is shown that the idea of “us” and “alien”, which is formed by culture, have cognitive and affective components. The first one is that mental processes and functions (categorization) associated with the consolidation of the attributes of ours and aliens determine the creation of a cognitive model own or alien, which can be considered as a fragment of the image of the world in the minds of a certain ethnocultural community. It has been proved that opposition arises on the basis of features that allow a person to relate each new phenomenon to his own or alien if he has these features; that the linguistic consciousness of English speakers in its ethnocultural aspect, as one of the main cultural constants, reveals other modifications than in other national languages. It is shown that the opposition own or alien integrates a complex of verbal means, forcing them to act in accordance with a single strategy to influence public consciousness. It has been proved that the choice of linguistic means for expressing the opposition own – alien depends on the direction of the text and is conditioned by the functions that the conceptual opposition own – alien implements in one context or another; that the author’s intention to use linguistic means to carry out a particular function, the conceptual opposition own or alien can be hidden from the addressee.

Key words: dichotomy, opposition, cultural linguistics, psycholinguistics, worldview, concept.